

**Journal of Iranian Studies**  
Faculty of Literature and Humanities  
Shahid Bahonar University of Kerman  
Year 17, No. 34, Winter 2019

**Tourism as the base of the triangle of security,  
empathy and development of Sistan  
and Baluchestan province \***

**Mehdi Mortazavi<sup>1</sup>**  
**Fariba Mosapour Negari<sup>2</sup>**

**Introduction**

Tourism is one of the most important issues in modern societies. In fact, with the support of tourism in the country, various sectors of the community are activated, including hotels, restaurants, transportation, crafts and much more. As a result of these activities, the employment of labor in specialized and public sectors is expanding. The attention of governments to the tourism sector in some countries has shown that the proceeds from it will directly benefit the community, while the governmental sectors will also be affected. In the studied area, Sistan and Baluchestan province, despite the vast potential of tourist attractions, tourism is almost not well known. In this paper, it will be attempted to suggest suitable solution to establish sensation of security, empathy and development based on tourism. In fact, this industry, which is new in Iran, is not only important for development of the country, but it could also cause for empathy between different ethnicities and revealed religion, and sensation of security.

---

\*Date received: 23/01/2017

Date accepted: 24/10/2018

Email:

mehdi.mortazavi@lihu.usb.ac.ir

1. **Associate professor, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran**  
(Corresponding author).

2. **Assistant professor, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.**

Unfortunately, the tourism pathology in Sistan and Baluchestan province has not been written much and is not considered as worthy of the province. Sistan and Baluchestan province, which is limited to the provinces of Kerman and Hormozgan from the west, to the province of Khorasan from the north and from the east to the countries of Pakistan and Afghanistan, to the south to the Oman Sea can have many tourist attractions from different point of view. These potentials can be found in the field of cultural heritage, social, environmental, sports, religious, industrial, and commercial tourisms. Sistan and Baluchestan Province has two major ethnicities, including Sistani and Baluchistani, in addition to these two ethnic groups, people from other provinces of the country, such as Yazd, Kerman, Khorasan, and a number of other provinces live in Sistan and Baluchestan Province. Intermediary function of the province especially its center, Zahedan, has caused for the presence of new ethic groups from other provinces. On the other hand, the existence of two religions from Islam, Shiism and Sunnis, has added to this diversity. At the same time, this diversity has been at the hands of the colonial powers that have been present in the region.

The province has economic, trade and tourism talents, but the feeling of insecurity and vulnerability of empathy are the main obstacles to achieve the above talents. With the expansion of the tourism industry, based on the support of this important and revenue-generating industry, it is believed that the necessary conditions could be established to create a sense of security, empathy and, ultimately, development. In fact, with the logical support and development of the tourism industry, relations between the various parts of the province, on the one hand, and with other provinces and abroad, on the other hand, arise, which in turn creates empathy among the people of the region. In the tourism industry, the interests of people are tied together and they try to maintain their source of income for survival and life, and in this regard they will try their best. If this is not the case today, it is important because of the weakness of planning in this industry. If people in the region are aware of the interests of the tourist, whether

domestic, national or international, they will no longer go to neighboring countries to work. They will try to eliminate the feeling of insecurity and create the necessary facilities for audiences in order to keep the audience satisfied with the tourist attractions of their province. In such encounters, host communities will be affected by the tourist culture and will increase the cultural sharing and interaction between them. The existence of great civilizations in the Sistan and Baluchistan region is an obvious example of this cultural sharing. For example, people in the Sistan plain and the Bampur Valley (Baluchestan) during the third millennium BC lived well in their area and created their communal economic and cultural development as important civilizations between the two great civilizations, Mesopotamia and the Indus Valley. The above two regions in southeast Iran, as an intermediary region between the above two civilizations, came to such an advancement in the fields of agriculture, industry and commerce that their commercial goods, in particular semi-precious stones, including Lapis Lazuli and Soapstone in Mesopotamia and Turkmenistan had attracted a lot of customers. In fact, the intermediary function of the region during millenniums was tied to the interests of the people of the region, and they were struggling to survive and live better and this could be seen through their archaeological remains.

Each of the many attractions mentioned above has a special audience that brings with it currency and income, and here, tourism is as the important industry that has invisible exports and could be one of the main basis for the development of the province. So, if these tourism attractions are ready, what is needed is precise management and planning that the well-known researchers come to know about the sensitivities of the area. Today, along with many tourist sites such as the Pisa Tower in Italy, Eiffel in France, the Pyramids of Egypt, etc., works of art and decorations related to those works are produced and sold by artists. This function, while creating employment and income, also promotes the culture of the regions. Encouraging the producing of

works of semi-precious stones along with the tourism industry will lead to the development of international trade routes. In fact, the situation of the regions will increase the importance of constructing these roads. The connection between the two regions of Sistan and Baluchestan will bring them closer to provide the needs of their audience. Therefore, these commonalities, which are now observable, will also bind the interests of the peoples of these two regions of the province, which will ultimately lead to their empathy to gain an ideal life.

At the end of this discussion, it is necessary to give a brief mention of some of the most important obstacles to tourism in Sistan and Baluchestan province. Being on the border and feeling of insecurity is perhaps one of the most important of these factors. As mentioned above, Sistan and Baluchestan provinces have long borders with both Afghanistan and Pakistan. Indeed, insecurity in the two neighboring countries has caused feeling of insecurity in Sistan and Baluchestan province. This feeling has prevented private sector investment in the tourism industry and related infrastructure. On the other hand, the audience of the province's tourism, which is the people of our country and other countries, also have little interest in traveling to this province. Regarding the security, Sistan and Baluchestan is in the list of Red Zone countries for some European Countries. But, as mentioned, empathy is the most important factor for investment stability. Perhaps this feeling of insecurity itself is not a reason to neglect tourism studies in the province. While such studies, especially in the infrastructure sector, can provide an understanding of the existing conditions and the basic needs of the tourism sector.

**Key words:** Sistan and Balouchestan, Tourism, Empathy, Security, Development

**References [In Persian]:**

- Gharakhlo, M. 2007. *Tourism and leisure planning*. Tehran: Jahad Daneshgahi Press.
- Heydari Chapane, R and K. Hossain Zadeh Dalir. 2003. A Survey on Tourism . Assessment in Iran. *Journal of the Faculty of Humanities and Social Sciences*.9(3): 59-94.
- Islamic Parliament. 1995. *Law of the Second Program of Economic, Social and Cultural Development of the Islamic Republic of Iran (1995-1999)*. First Edition. Tehran: Planning and Budget Organization Publications.
- Islamic Parliament. 1997. *Law on the First Economic, Social and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran (1989-1993)*. Third edition. Tehran: Planning and Budget Organization Publications.
- Islamic Parliament. 2000. *The Law of the Third Economic, Social and Cultural Development Program of the Islamic Republic of Iran (2000-2004)*. First Edition. Tehran: Planning and Budget Organization Publications.
- Jahangir, Mansour, 2005. *Law of the Third Economic, Social and Cultural Development Program of the Islamic Republic of Iran (2005-2009)*. Second Edition. Tehran: Planning and Budget Organization Press.
- Kazemi, Mehdi. 2007. *Tourism Management*. Tehran: Samt.
- Papoli Yazdi, M.H and M. Saghaei. 2006. *Tourism: Nature and concepts*. Tehran: Samt.

-Piri, Halime and H. Ansari. 2014. Drought Study of Sistan Plain and its Impact on Hamoon International Pond. *Scientific Journal of Pond*. 4(15): 74-63.

-Seyed Sajjadi, S.M. 1995. *Archaeology and History of Baluchestan*. Tehran: Cultural Heritage Organization.

-Seyed Sajjadi, S.M. 2003. *A brief guide to the ancient Monuments of Sistan*. Zahedan: Management and Planning Organization of Sistan and Baluchestan Province.

-Siasar, Ghasem. 2003. *History of Zahedan's Origins*. Zahedan: Taftan Press.

-*Sistan and Baluchestan Tourist Guide*. 2003. Zahedan: Tourism and Tourism Organization of Sistan and Baluchistan Province.

**References [In English]:**

-Butler, R. W. 1998. Tartan Mythology. The Traditional Tourist Image of Scotland. In Ringer, G. (ed.) *Destinations. Cultural Landscapes of Tourism*: 121-139. London: Routledge.

-Cohen, E. 1984. The Sociology of Touris: Approaches, Issues and Findings. *Annual Review of Sociology*. 10: 373-393.

-Crandall, L. 1987. The Social Impact of Tourism on Developing Regions and its Measurement. In B. J. R. Ritchie and C.R. Goeldner (eds.). *Travel, Tourism and Hospitality Research*: 413-423. New York: John Wiley and Sons.

-Crick, M. 1996. Representations of international Tourism in the Social Sciences: Sun, Sex, Sights, Savings and Servility. In Y. Apostopoulos et al (eds.). *The Sociology of Tourism*:15-50. London: Routledge.

- De Kadt, E. 1979. *Tourism: Passport to Development? Perspective on the Social and Cultural Effects of Tourism in Developing Countries*. New York: Oxford University Press.
- Ganji, M. H. 1978. Post-Glacial Climate Changes on the Iranian Plateau. In W.C. Brice (ed). *The Environmental History of the Near - and Middle East Since the Last Ice Age*: 149-162. London: Academic Press.
- Higgins-Desbiolles, F. 2006. More than an “Industry”: The Forgotten Power of Tourism as a Social Force. *Tourism Management*. 27: 1192-1208.
- Hume, G. W. 1976. *The Ladizian*. USA: University of Pennsylvania.
- Lamberg-Karlovsky, C.C. & M. Tosi. 1985. The Proto-Elamite Community at Tepe Yahya: Tools of Administration and Social Order. *South Asian Archaeology* 4: 104-114.
- Mathieson, A and G. Wall. 1982. *Tourism, Economic, physical and Social Impacts*. UK: Longman Scientific and Technical.
- Mortazavi, M. 2004. *Systems Collapse: A Comparative Study of the Collapse of the Urban Communities of Southeast Iran in the Second Millennium BC*. PhD Dissertation. UK. University of Bradford.
- Pizam, A and S. Sussmann. 1995. Does Nationality Affect Tourist Behavior?. *Annals of Tourism Research*. 22 (4): 901-917.
- Prickett, M.E. 1976. Tepe Yahya Project: Upper Rud-i-Gushk Survey. *Iran* XIV: 175-76.
- Stein, A. 1937. *Archaeological Reconnaissances in North-western India and south-eastern Iran*. London: MacMillan.
- Tosi, M. 1969. Excavation at Shahr-i-Sokhta: Preliminary Report on the Second Campaign, Sep-Dec1968. *East and West* 19: 282-386.

۲۶۴ / گردشگری قاعدهء مثلث امنیت، همدلی و توسعه...

-Tosi, M. 1982. Baluchistan in Prehistory: Reversing the Centre-Periphery Paradigm for a Future Generation of Studies. *News Letter of Baluchistan Studies* 1: 32-47.

-Tuner, L. 1976. The International division of Leisure Tourism and the third world. *Annals of Tourism Research*. 4(1): 12-24.



## مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال هفدهم، شماره سی و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۹۷

### گردشگری قاعده<sup>۱</sup> مثلث امنیت، همدلی و توسعه استان سیستان و بلوچستان\*

دکتر مهدی مرتضوی (نویسنده مسئول)<sup>۱</sup>

دکتر فریبا موسی پور تگاری<sup>۲</sup>

#### چکیده

احساس ناامنی، ضربه پذیر بودن همدلی و توسعه نیافتگی از مهم ترین مشکلات استان سیستان و بلوچستان است. مهم ترین ویژگی این مشکلات که در زمانهای مختلف به طرز متفاوتی بروز می کند، ارتباط تنگاتنگ میان آنها است. در واقع همین ویژگی چنان آنها را در هم آمیخته است که با ارائه یک راهکار مناسب، می توان بر همه این مشکلات فائق آمد. نزدیکی این استان با کشورهای همجوار افغانستان و پاکستان که همواره مورد توجه گروه های خرابکار و قاچاقچی بوده است، شرایط نامناسب آب و هوایی در این منطقه و وجود قومیت ها و مذاهب تشیع و تسنن، زمینه های بروز این مشکلات است. برای از بین بردن هر یک از این مشکلات تلاش های بسیاری صورت گرفته، اما چون این اقدامات منفرد بوده و تمامی این مشکلات در آن دیده نشده است، این تلاشها نیز بی ثمر بوده اند. در این مقاله سعی خواهد شد تا با ارائه راهکارهای مناسبی، زمینه ایجاد احساس امنیت، همدلی و توسعه با تکیه بر صنعت گردشگری مهیا گردد. در واقع این صنعت مهم که در کشور ایران، جدید است، نه تنها زمینه ساز توسعه خواهد بود، بلکه همدلی میان اقوام مختلف، تشیع و تسنن و در نهایت احساس امنیت را به ارمغان آورد.

**واژه های کلیدی:** سیستان و بلوچستان، گردشگری، همدلی، امنیت، توسعه.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۷/۰۸/۰۲  
mehdi.mortazavi@lihu.usb.ac.ir

\* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۱/۰۴  
نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

۱. دانشیار باستان شناسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
۲. استادیار باستان شناسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

## ۱. مقدمه

گردشگری یکی از مقولات مهم و اساسی در جوامع امروزی است که صادرات آن نامرئی می‌باشد. در واقع با حمایت گردشگری در کشور بخش‌های مختلف جامعه از جمله هتل‌داری، رستوران‌ها، حمل و نقل، صنایع دستی و خیلی موارد دیگر فعال می‌شوند. در نتیجه این فعالیت‌ها، اشتغال نیروی کار در بخش‌های تخصصی و عمومی گسترش پیدا می‌کند. توجه دولت‌ها به مقوله گردشگری در برخی از کشورها نشان داده که درآمدهای حاصل از آن مستقیماً عاید جامعه خواهد شد؛ ضمن اینکه بخش‌های دولتی نیز بی‌نصیب نخواهند ماند. در منطقه مورد مطالعه، یعنی استان سیستان و بلوچستان علی‌رغم وجود پتانسیل‌های گسترده گردشگری، این حوزه مهجور واقع شده است.

### ۱-۱. بیان مسئله

این مقاله سعی دارد تا با نگاهی به جاذبه‌های گردشگری این استان، پیشنهادهایی را برای ایجاد احساس امنیت، همدلی و در نهایت توسعه ارائه دهد. این استان با وسعتی حدود ۱۸۷/۵۰۰ کیلومتر مربع، ۱۱/۴ درصد از مساحت کل کشور را تشکیل داده و از پهناورترین استان‌های کشور است که با قرار گرفتن در بین ۲۵ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۷ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۵۸ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۶۳ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ (سید سجادی ۱۳۶۶: ۴۲)، از نظر جمعیتی از کم‌تراکم‌ترین استان‌های کشور است.

پراکندگی جمعیت در این منطقه از ایران، گویای شرایط خاص محیطی منطقه است که دارای اقلیم گرم و خشک است. در واقع همین عامل، یعنی شرایط نامناسب محیطی باعث شده است تا در ردیف استان‌های محروم و توسعه‌نیافته قرار گیرد. علی‌رغم این محرومیت‌ها استعداد‌های طبیعی از جمله بیابان، کوه و دریا و استعداد‌های باستانی از قدیمی‌ترین نشانه‌های انسانی در لادیز تا جدیدترین آنها، استعداد‌های گردشگری ورزشی و غیره در این استان، شرایط را برای توسعه این صنعت مهم و در آمد ساز فراهم نموده است.

### ۱-۲. پیشینه پژوهش

متأسفانه در خصوص آسیب‌شناسی گردشگری در استان سیستان و بلوچستان مطالب زیادی نگاشته و آن‌گونه که شایسته این استان است، بدان پرداخته نشده است. جسته و گریخته مطالبی در خصوص گردشگری ارائه گردیده است اما پیش از بیان هر مطلبی باید گردشگری و زمینه‌های آن در استان سیستان و بلوچستان مورد آسیب‌شناسی دقیق قرار گیرد. در واقع مقاله حاضر در همین جهت، قصد دارد تا برخی از موانع موجود در گردشگری استان را ضمن ارائه راهکارهای عملی، آسیب‌شناسی نماید.

### ۱-۳. ضرورت انجام پژوهش

این عبارت که می‌گوید «آب نشانه آبادانی است»، شاید امروزه دیگر جایگاهی نداشته باشد. همین مسئله یعنی تأکید بر محیط طبیعی که نامناسب و آسیب‌پذیر نیز است باعث شده، تا سایر استعداد‌های این استان که در آمدساز نیز هستند، نادیده گرفته شوند. در واقع سرمایه‌گذاری بی‌حد و حصر در بخش‌هایی که چندان مورد اطمینان نیستند، گویای عدم آگاهی از سایر استعدادها است. امروزه مردم کشور امارات متحده عربی که محیطی کاملاً خشک دارد، هرچند بر منابع فسیلی تکیه زده‌اند، اما با درک سایر استعدادها، این کشور را به یکی از کشورهای مقصد گردشگری تبدیل نموده‌اند. استان سیستان و بلوچستان که از شمال به استان خراسان جنوبی و کشور افغانستان، از شرق به کشورهای پاکستان و افغانستان، از جنوب به دریای عمان و از مغرب به استان‌های کرمان و هرمزگان محدود می‌شود، استعداد‌های فراوانی در زمینه گردشگری دارد که می‌تواند جایگزین سایر منابع درآمد که نامطمئن نیز هستند، شود.

### ۲. بحث و بررسی

برای درک بهتر مسئله و در راستای ارزیابی اهداف تحقیق ضروری به نظر می‌رسد تا درک درستی از زمینه‌های گردشگری استان داشته باشیم. در همین زمینه سعی خواهد شد ضمن بیان محیط طبیعی استان، که نقش مهمی در توسعه گردشگری در زمینه‌های مختلف دارد، برخی از جاذبه‌های متفاوت استان مورد بررسی قرار گیرند و در نهایت براساس اطلاعات موجود تحلیلی منطقی از شرایط موجود گردشگری استان ارائه گردد.

#### ۲-۱. نگاهی کلی به محیط طبیعی استان

استان سیستان و بلوچستان به دلیل وسعت زیادی که دارد، دارای طبیعتی گوناگون است. شمال استان، نگینی است برآمده از آبرفت‌های رودخانه هیرمند، که بزرگ‌ترین دریاچه آب شیرین جهان را در خویش جای داده است. دشت سیستان که در گروه اقلیم بیابانی میانه قرار دارد، بارشی کمتر از ۵۷ میلی‌متر در سال دریافت می‌کند (پیری و انصاری ۱۳۹۲: ۶۴) و میزان تبخیر در آن به بیش از ۵۰۰۰ میلی‌متر می‌رسد. این شرایط در مجموع باعث خشکی فیزیکی شدید محیط بوده و در سالهایی که میزان ورودی آب رودخانه هیرمند کاهش می‌یابد، خشکسالی‌های مخرب توسعه پیدا می‌کند. شریان حیاتی منطقه یعنی هیرمند نوسانات سالیانه قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌دهد. وزش بادهای ۱۲۰ روزه که از اواخر بهار تا پایان تابستان می‌وزد، در تشدید نیاز و خشکی محیط مؤثر است. جنوب استان

نیز صدفی است که وسعت متنوع‌اش را با دریای عمان گره زده‌است. سیستان که امروزه بخش بزرگی از آن در خاک افغانستان واقع شده، نام سرزمین وسیعی در جنوب شرق فلات ایران است. بخش ایرانی این سرزمین کهن که قسمت عمده آن از رسوبات رودخانه هیرمند تشکیل یافته‌است، مساحتی حدود ۸۱۱۷ کیلومتر مربع دارد.

رسوبات رودخانه‌ای بخش عمده این سرزمین نسبتاً هموار را پوشانده و آن را به‌صورت یکی از حاصل‌خیزترین سرزمین‌های فلات ایران در آورده‌است، اما متأسفانه امروزه به‌دلیل کمبود ریزش‌های جوی و آب‌های وارداتی، سرزمین سیستان به‌عنوان یکی از سرزمین‌های نسبتاً خشک محسوب می‌گردد (سجادی ۱۳۷۶: ۹).

با نگاهی به تاریخ این منطقه، متوجه می‌شویم که مردمان این خطه و دیار، پستی و بلندی‌های زیادی را طی کرده‌اند و این به‌دلیل محیط آسیب‌پذیر سیستان است که آن را با سایر نقاط مملکت متفاوت ساخته‌است؛ هرچند این منطقه در زمان‌هایی دارای شرایط مناسب طبیعی بوده، اما در مقابل حوادث سهمگین محیطی همچون سیلاب‌های فراوان و خشکسالی‌های پی‌درپی این منطقه را فرسوده‌است. در این‌گونه مواقع بخش بزرگی از جمعیت سرزمین خویش را رها نموده و به سایر نقاط مملکت مهاجرت می‌نمایند.

البته سیستان دوران اوجی نیز داشته‌است؛ مثلاً با الهام از گفته هرودوت که در خصوص تمدن مصر و رودخانه نیل می‌گوید «مصر هدیه نیل است»، توزی حفار شهر سوخته طی سالهای دهه ۸۰ م درخصوص شهر سوخته و محیط طبیعی سیستان این چنین می‌نویسد: «اگر مصر هدیه نیل است، پس سیستان هم هدیه هیرمند است» (Tosi 1969: 282). باستانشناسان زیادی اظهار می‌دارند، همان‌گونه که منابع محیطی و طبیعی مانند رودخانه، دریاچه و شرایط آب و هوایی مناسب ممکن است باعث پیشرفت جوامع شهرنشین و پیچیدگی این جوامع گردند، همان عوامل هم ممکن است که باعث فروپاشی و اضمحلال اینگونه جوامع گردند (Prickett 1976; Ganji 1978; Lamberg-Karlovsky & Tosi 1985).

منطقه بلوچستان که در جنوب استان قرار گرفته‌است، دارای طبیعتی کوهستانی است. مناطق جنوبی استان با توجه به مجاورت با دریای عمان و بهره‌گیری از بادهای موسمی، اقلیم متفاوتی دارند. بالا بودن میانگین دما و پایین بودن نوسانات آن از مشخصه‌های اساسی اقلیم منطقه است. با توجه به پایین بودن نزولات جوی و عدم وجود منابع برفی کوهستانی اکثر

جریان‌ات رودخانه‌ای، موقتی و فصلی بوده، در بخش وسیعی از استان منابع محدود آب‌های زیرزمینی تنها امکانات تأمین آب محسوب می‌شوند. توزی می نویسد:

فرهنگ منطقه بلوچستان که دارای آب و هوای قاره‌ای و متأثر از بادهای موسمی هند است، کاملاً از شرایط اقلیمی و محیطی خویش متأثر شده‌است. وی محدودیت‌های محیطی منطقه بلوچستان را شامل بی‌نظمی و پراکندگی ارتفاعات، تأثیرات بیابان خصوصاً دشت لوت، بی‌ثباتی جریان‌های آب و نفوذ بادهای موسمی هند می‌داند و معتقد است که همه این عوامل بر نوع معیشت مردم منطقه تأثیر گذارده‌است. (Tosi 1982: 38)

در حقیقت این عوامل باعث وابستگی شدید کشاورزی منطقه به آب شده‌است. البته وجود تپه‌های طبیعی که خود مانع از شکل‌گیری تمدنی بزرگ در بعضی از مناطق بلوچستان خصوصاً منطقه دامن می‌باشد، گویای زندگی دامداری و امرار معاش مردم از طریق پرورش دام، خصوصاً بز و گوسفند است.

وجود مخروط آتشفشانی تفتان با ۳۹۴۱ متر ارتفاع در شمال بلوچستان مرکزی، شرایط اقلیمی متنوع و جالبی را فراهم آورده‌است. بلوچستان به صورت منطقه‌ای گرم و خشک و گرمسیری شناخته شده‌است. بخش شمالی بلوچستان یعنی مناطق خاش و اطراف آن تا زاهدان نسبت به مناطق جنوبی بلوچستان دارای آب و هوای معتدل‌تری است. هرچه به سمت مناطق جنوبی‌تر نزدیک می‌شویم، آب و هوا، گرم‌تر می‌شود. سجادی می‌نویسد:

دشتهای بمپور و ایرانشهر از مناطق گرم بلوچستان است اما مناطق اطراف تفتان آب و هوای معتدل‌تر و خنک‌تری دارند. منطقه بلوچستان از نظر آب و هوایی به چهار منطقه به شرح زیر تقسیم می‌گردد. ۱. مناطق گرم شامل قسمتهای جنوبی ایرانشهر، کوهک، سرباز، قصر قند و نیک شهر؛ ۲. مناطق ساحلی که دارای آب و هوای بسیار گرم و مرطوب است که شامل تیس، چابهار و کنارک است؛ ۳. آب و هوای معتدل شامل زاهدان و خاش؛ ۴. منطقه خوش آب و هوای اطراف تفتان با چشمه‌های آب (سید سجادی ۱۳۷۴: ۴۵-۴۶).

## ۲-۲. جاذبه‌های گردشگری استان سیستان و بلوچستان:

امروزه گردشگری به‌عنوان یک صنعت شناخته شده‌است و در کشورهای مختلف برنامه‌های منظمی برای حمایت از این صنعت درآمدمساز، طرح‌ریزی می‌شوند. این صنعت مرتبط با سایر بخشها از جمله حمل و نقل، هتل‌داری، رستوران‌ها، منابع طبیعی، تفریحات و سرگرمی‌ها و سایر امکانات و سرویس‌ها از جمله فروشگاه‌ها، بانک‌ها و آژانس‌های مسافرتی است (Higgins-Desbiolles 2006: 1195). برخلاف سایر صنایع، صادرات این صنعت نامرئی و این صادرات کاملاً وابسته به رضایت گردشگران است. این بدان معناست وقتی مسئولین و طراحان صنعت گردشگری برای حمایت این صنعت اقدام به ارائه برنامه و

راهبرد می‌نمایند، باید شرایطی را فراهم کنند تا مخاطبین این صنعت، رضایت کافی را داشته باشند؛ بنابراین آماده‌سازی صرف جاذبه‌های گردشگری برای این صنعت کفایت نمی‌کند. در اینجا سعی خواهد شد تا جاذبه‌ها و زمینه‌های موجود در خصوص گردشگری استان سیستان و بلوچستان معرفی شوند و در پاراگراف‌های بعدی به مخاطبین این صنعت پرداخته خواهد شد.

سرزمین ما ایران با تکیه بر میراث‌های غنی فرهنگی و چشم‌اندازهای طبیعی خود، جاذبه‌های بدیعی برای سایر ملل دنیا فراهم آورده‌است. بر همین اساس ایران از گذشته‌های دور در کانون توجه جهانگردان و سیاحان بوده و سابقهٔ مسافرت به این کشور تاریخ طولانی و درخشانی دارد. ابن بطوطه، یاقوت حموی، ابن حوقل، مقدسی، ابودلف، پیترو دل‌واله، ژان شاردن، تاورنیه، دیولافوا، دالمانی، مارکوپولو، شرلی و سیاحان زیادی به ایران سفر کرده و سفرنامه‌های مهمی نیز در این زمینه به رشته تحریر درآورده‌اند، دلالت بر قدمت جهانگردی در ایران دارد (حیدری چپانه و حسین زاده دلیر ۱۳۸۲: ۶۹). استان سیستان و بلوچستان نیز از بازدید جهانگردان بی‌نصیب نمانده‌است. کلنل تیت، سرپرسی سایکس و سون هیدن از جمله سیاحانی بودند که از سیستان بازدید کردند و کاپیتان گرانت، هنری پوتینجر نیز از جمله افرادی بودند که بلوچستان را مورد بازدید قرار دادند. البته افراد دیگری نیز به منطقه سفر نموده‌اند که جهت انجام فعالیت‌های علمی باستانشناسی بوده‌است؛ از جمله این افراد مهم می‌توان به ماریتسیو تیزی، امبرتو شرانو، سر اورل اشتاین، بئاتریس دکاردی، ماروچک و گری هیوم اشاره نمود (Mortazavi 2004: 42, 61).

به دلیل وجود برخی تشابهات، در تفکیک انواع گردشگری اختلاف نظر وجود دارد. از جمله یکی از تقسیم‌بندی‌های انواع گردشگری براساس محیط یا منطقه جغرافیایی به ترتیب زیر است: گردشگری شهری، گردشگری روستایی، گردشگری بیابانی (بیابانگردی) و گردشگری فضایی. تقسیم‌بندی دیگری نیز وجود دارد که بر مبنای نوع فعالیت گردشگران در مقصد است. این تقسیم‌بندی نیز بدین ترتیب است: گردشگری تفریحی، گردشگری تجاری، گردشگری فرهنگی، گردشگری سلامتی-بهداشتی، گردشگری مذهبی، گردشگری به منظور مبادلات علمی، گردشگری ورزشی، گردشگری جنسی، گردشگری ماجراجویانه و گردشگری طبیعت‌گرا (طبیعت‌گردی). البته گردشگری بر مبنای تقاضا به سه دسته تقسیم می‌گردد که عبارت است از: گردشگری داخلی، گردشگری ملی و گردشگری بین‌المللی (ر.ک: کاظمی ۱۳۸۶: ۲۸-۲۹). یکی دیگر از تقسیم‌بندی‌های گردشگری نیز بدین شرح است: گردشگری محیط زیست (اکوتوریسم)، گردشگری

فرهنگی، گردشگری میراث فرهنگی، گردشگری درمانی، گردشگری فرهنگی و آموزشی، گردشگری اجتماعی، گردشگری ورزشی، گردشگری مذهبی و زیارتی و گردشگری بازرگانی و تجاری (قرخلو ۱۳۸۶: ۹-۱۲). همان‌طور که در سطور پیشین بدان پرداخته شد، استان سیستان و بلوچستان یکی از پهناورترین استانهای کشور است و به تناسب همین پهناوری، جاذبه‌های گردشگری مختلفی را در زمینه‌های متفاوت، در دل خود جای داده است. در تقسیم‌بندی‌های بالا که در خصوص گردشگری بیان گردیدند، آنچه در استان سیستان و بلوچستان قابل مشاهده هستند، به شرح زیر می‌باشند:

#### ۲-۲-۱. گردشگری میراث فرهنگی

این نوع گردشگری که شامل بازدید از آثار و شواهد باستانی و موزه‌ها باستانی می‌شود (قرخلو ۱۳۸۶: ۱۰)، در استان سیستان و بلوچستان جایگاه ویژه‌ای دارد. وجود آثار باستانی از قدیمی‌ترین ایام تا دوران اخیر از ویژگی‌های این منطقه است. لادیز یکی از قدیمترین چهار محوطه پارینه‌سنگی ایران است (Hume 1976) که در نزدیکی شهر لادیز و حدود ۸۰ کیلومتری زاهدان قرار گرفته است. شهر سوخته در سیستان، تمدن بمپور و اسپیدژ در بلوچستان از جمله شواهد عصر شهرنشینی در این منطقه هستند که برخی از آنها همچون شهر سوخته و بمپور شهره جهانی نیز دارند. شواهد دوران تاریخی در سیستان از جمله در کوه خواجه، دهانه غلامان، آتشکده کرکویه از جمله مهم‌ترین محوطه‌های باستانی هستند. شواهدی همچون زاهدان کهنه، قلعه رستم و آسیاب‌های بادی قلعه مچی نیز از مهم‌ترین شواهد دوره اسلامی سیستان می‌باشند.

در بلوچستان نیز شواهد باستانی وجود دارند که حائز اهمیت هستند. تمدن بمپور، اسپیدژ، محوطه‌های پیش از تاریخی در سراوان و در مکران مربوط به دوران پیش از تاریخ می‌باشند. دوران تاریخی در بلوچستان شامل محوطه‌های مهمی همچون قلعه بمپور، قبرستان‌های تاریخی اطراف کوه تفتان و بسیاری آثار دیگر است. بلوچستان آثاری از دوره اسلامی، نیز در خود جای داده است؛ از جمله می‌توان به مقبره سید غلام رسول، قلعه تیس، مسجد تیس و قدمگاه خضر در چابهار، مناره مسجد جامع خاش، مسجد التوحیدیه، قبرستان هفتاد ملا در خاش، قلعه سیب در سراوان، قلعه ناصری، قلعه دامن، قلعه اسپیدژ در ایرانشهر اشاره نمود (راهنمای گردشگری سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۲)

#### ۲-۲-۲. گردشگری اجتماعی

این نوع گردشگری شاخه‌ای از گردشگری فرهنگی به شمار می‌آید که در آن جهانگردان یا گردشگران به منظور آشنایی با فرهنگ، ارتباطات، نحوه زندگی، پوشش،

صنایع دستی و غیره از کشورهای متفاوت بازدید می‌کنند ( پایلی یزدی و سقایی ۱۳۸۵: ۸۵؛ قرخلو ۱۳۸۶: ۱۱). استان سیستان و بلوچستان، یکی از استانهایی است که اقوام و مذاهب مختلفی در دل خود جای داده‌است. مهم‌ترین این اقوام همان‌طور که از نام این استان مشخص است، سیستانی و بلوچستانی می‌باشد. سیستانی‌ها که عمدتاً تشیع هستند، در شما استان سکونت دارند و بلوچ‌ها که اکثراً تسنن‌اند در جنوب استان قرار گرفته‌اند. هر دوی این قومیت دارای گویش، لباس و رسومات خاص و سنتی خویش هستند. هریک از این موارد جاذبه مهمی برای جذب گردشگر می‌باشد. البته علاوه بر این موارد وجود گروه‌های کوچ‌رو که عمدتاً در بلوچستان قرار دارند و فعالیت‌هایی همچون تعمیرات اشیا و اثاثیه را انجام می‌دهند، نیز از دیدگاه قوم‌شناسی و فرهنگی قابل مطالعه‌اند. وجود سفالگران سنتی با همان شیوه و سیستم سنتی در ساخت سفال که در کلپورگان سراوان از شهرهای بلوچستان قرار دارند، زمینه مناسبی برای جلب گردشگران متفاوتی در زمینه علمی و فرهنگی فراهم نموده‌اند. مراسم عروسی، جشنها، مناسبت‌های مذهبی هر یک از این دو قومیت جذاب و جالب توجه است.

### ۳-۲-۲- گردشگری محیط زیست

این شاخه که همان طبیعت‌گردی است، در استان سیستان و بلوچستان به‌خوبی قابل ملاحظه است. چاه‌نیمه‌ها، بیابان، دریاچه‌ها و رودخانه‌ها، از جمله مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی سیستان هستند. در بلوچستان نیز شواهد طبیعی به قرار زیر می‌باشند: سواحل زیبای دریای عمان، بندرهای پزم، گوآتر، کنارک و اسکله شهید بهشتی، جنگلهای حراء، گل‌فشانها و کوه‌های مریخی از جمله آثار طبیعی چابهارند. قله آتشفشانی نیمه‌فعال تفتان، حوضچه‌های فصلی، ارتفاعات مجاور تفتان نیز از جاذبه‌های طبیعی خاش هستند. شالیزارها و نخلستانهای زیبا و تمساح‌های پوزه کوتاه رودخانه سرباز نیز در شهرستان سرباز قرار گرفته‌اند. درخت مکر زن (انجیر معابد) در نیکشهر نیز از جمله جاذبه‌های طبیعی بلوچستان است (راهنمای گردشگری سیستان و بلوچستان ۱۳۸۲). آنچه درخصوص گردشگری استان سیستان و بلوچستان مهم به نظر می‌رسد و آن را تا حدودی از سایر استانها خصوصاً استانهای شمالی و غربی مجزا می‌سازد، شرایط متفاوت محیطی و آب و هوایی استان است. این استان در زمان‌هایی که سایر استانها دارای آب و هوای سرد است، آب و هوای مطلوبی جهت بازدید دارد و حتی در ماه‌های گرم سال به‌دلیل شرایط مطلوب، مناسب بازدید توسط گردشگران آفتاب است. امروزه خیل عظیمی از مردم کشورهای اروپایی که ممکن است در طول سال تعداد روزهای آفتابی بسیار معدودی داشته‌باشند،



جهت استفاده از آفتاب و نور خورشید که مورد نیاز شدید آنهاست، به کشورهای دارای این نیروی طبیعی سفر می کنند و از این طریق در آمد عظیمی نصیب جوامع میزبان می شود. استان سیستان و بلوچستان که آفتاب تابستان آن بسیار شدید و سوزان نیز است، یکی از مهم ترین مناطق جهت جلب گردشگر خاص خود می باشد. شن های روان در مناطق بیابانی این استان منزلگاه و استراحتگاه بسیاری از این مخاطبین است. این در حالی است که این شرایط محیطی برای مردم منطقه هیچ گونه جذائیتی ندارد؛ بنابراین ضروری به نظر می رسد که طراحان چنین برنامه هایی ویژگی های مخاطبان را به خوبی شناسایی کنند تا بر اساس آن موفق به ارائه یک برنامه منظم و کاربردی شوند.

#### ۴-۲-۲. گردشگری ورزشی

این نوع گردشگری شاخه ای از انواع متفاوت گردشگری است که به علت در آمدزایی بالا، رقابت بسیار شدیدی را بین کشورها بوجود آورده است (قرخلو ۱۳۸۶: ۱۱). وجود بیابان در استان سیستان و بلوچستان یکی از مهم ترین عوامل جذب گردشگر ورزشی جهت ورزش هایی همچون رالی های موتورسواری، ماشین سواری و شتر سواری است. سواحل دریای عمان، بندرهای مهمی همچون شهید بهشتی، کنارک، پزم و گواتر، رودخانه هایی همچون سرباز در بلوچستان، دریاچه هامون و چاه نیمه ها در سیستان از جمله جاذبه های ورزش های آبی هستند. ورزش های همچون قایق سواری، اسکی روی آب و شنا از جمله ورزش های آبی اند که قابلیت جذب گردشگر خاص خود را دارد.

#### ۴-۲-۵. گردشگری مذهبی و زیارتی

این نوع گردشگری که بخشی از گردشگری میراث فرهنگی را نیز در بر می گیرد، جنبه مذهبی و اعتقادی دارد. اغلب توریست های مذهبی، برای زیارت اماکن مقدس و مذهبی (مثل امامزاده ها و غیره)، یا انجام اعمال دینی (مانند سفر حج) و ترویج دین به این مکان که در سراسر جهان وجود دارند، سفر می کنند. این شاخه از توریسم از نظر جذب در آمد و رونق اقتصادی ناحیه یا کشور مقصد دارای اهمیت زیادی است (قرخلو ۱۳۸۶: ۱۲). برخی از امامزاده ها که در بخش میراث فرهنگی نیز بدان اشاره شد، از جمله مهم ترین جاذبه های گردشگری مذهبی و زیارتی هستند. در اینجا به برخی از این جاذبه ها اشاره می شود. یکی از مهم ترین امامزاده های استان در منطقه سیستان و در کوه خواجه قرار گرفته است. این کوه جدای از اهمیت تاریخی به لحاظ مذهبی نیز حائز اهمیت است. این کوه تنها عارضه طبیعی دشت سیستان با ارتفاع تقریبی ۶۰۹ متر از سطح دریا (حدود ۱۰۰ متر از سطح زمین) است که در هنگام پربابی جزیره کوچکی را در میان هامون هیرمند شکل

می‌دهد. این کوه و دریاچه در باورهای سه مذهب زرتشت، مسیحیت و مسلمانان مقدس است. این کوه نام خود را از آرامگاه خواجه مهدی، یکی از دوستان خانان علوی که مزارش بر فراز این کوه واقع شده، قرار گرفته‌است. خواجه غلطان، کوه نور، کوه موعود و کوه باطنی از دیگر عناوینی است که این کوه به آنها نامیده شده‌است. این بنا برای مسیحیان نیز مقدس است، زیرا که آورده‌اند، در زمان تولد حضرت مسیح در بیت‌الله سه مغ (روحانی) بر فراز این کوه ایستاده و نظاره گر نوری که از این پیامبر خدا در هنگام تولد ساطع می‌شد، بودند و آن سه به مسیح ایمان آوردند. مقبره خواجه مهدی و قبرستانی که از دوره اسلامی، اتاق پیر گندم‌دریان و اتاق بی‌باد در کوه خواجه باقی مانده این بنا را برای مسلمانان نیز مقدس کرده؛ به طوری که در اعیاد مذهبی، ملی و ایام تعطیل زائران برای زیارت به این مکان می‌آیند (سید سجادی ۱۳۸۲: ۵۲-۵۵).

مقبره سید غلام رسول که در چابهار قرار گرفته‌است، علاوه بر زوار ایرانی، از کشورهای شبه قاره هند پذیرای زیارت‌کنندگان زیادی است که برای انجام عبادت و نذر و نیاز به چابهار می‌روند. این بنا که دارای معماری سبک مغولی است، در قرون ۷ و ۸ ه. ق. بنا شده است؛ بنابراین هم از دیدگاه فرهنگی و دیدگاه مذهبی حائز اهمیت است.

درخت مکر زن و یا همان انجیر معابد نیز از جاذبه‌های گردشگری بلوچستان است. تاج این درخت بزرگ و پهن است و از انشعابات آن ریشه‌های نابه‌جا می‌روید. پوست درخت صاف و خاکستری، برگ‌های بیضی شکل ساده و درشت است، میوه‌های آن نارنجی‌رنگ و به درشتی فندق و قابل خوردن است. عموماً این درختان دارای قدمتی بالای صد سال هستند و اکثراً در نزدیکی زیارتگاه‌ها قرار دارند یا قبلاً زیارتگاه بوده‌اند. در حال حاضر در نیکشهر و روستاهای رمین، تیس کوپان، ماشی، لپار و کوپان‌سر، از این درخت‌ها وجود دارد (راهنمای گردشگری سیستان و بلوچستان ۱۳۸۲). یکی دیگر از جاذبه‌های گردشگری مذهبی و زیارتی در بلوچستان که در نزدیکی شهرستان بمپور واقع شده‌است، مقبره امام‌زاده پیر کنار است، که نگارنده مقاله حاضر در طی بررسی‌های میدانی باستان‌شناسی به آن برخورد کرده‌است. از این امام‌زاده در منابع ذکر چندانی نشده‌است، اما زوار خاص خودش را دارد. البته سر اورل اشتاین باستان‌شناسی مجاری الاصل انگلیسی نیز در اوایل قرن ۲۰ از این بنا یاد می‌کند (Stein, 1937).

#### ۲-۲-۶. گردشگری بازرگانی و تجاری

در مسافرت‌هایی که با هدف بازرگانی و تجارت انجام می‌شود، مسافران در گردهمایی‌ها، کنفرانس‌ها، برنامه‌های آموزشی و کارهای تخصصی مشارکت می‌کنند.

این گونه مسافرت‌ها به وسیله سازمان خدمات مسافرتی برنامه‌ریزی می‌شود و برنامه‌ای مشخص برای فعالیت‌ها و محل‌های در نظر گرفته شده، تنظیم می‌گردد. این سفرها معمولاً در مراکز اقتصادی انجام می‌شود (قرخلو ۱۳۸۶: ۱۲). نقش سیستان و بلوچستان به عنوان دروازه هند در صادرات و واردات، تکرار همان نقشی می‌تواند باشد که این منطقه در هزاره سوم قبل از میلاد مسیح ایفا نمود. اتصال بلوچستان به سیستان و افغانستان از طرفی و به فلات مرکزی ایران و خلیج فارس از طرف دیگر، می‌تواند از طریق بازسازی راه‌های قدیم و باستانی باعث پیشرفت این منطقه شود.

وجود راه‌های ارتباطی بین سیستان و افغانستان نیز می‌تواند مردمان سیستان را همانند گذشته در مبادلات تجاری بین‌المللی سهیم سازد. درحقیقت اتصال افغانستان به سیستان و بلوچستان، چابهار و اقیانوس هند از طرفی و به کرمان، فلات مرکزی ایران و خلیج فارس از طرف دیگر می‌تواند منافع بسیار مهمی برای مردم سیستان و بلوچستان داشته باشد. این ارتباطات در نهایت باعث ایجاد ارتباط با آسیای مرکزی که دارای بازارهای وسیعی برای کالاهای تجاری است، خواهد گردید. گسترش راه‌های ارتباطی باعث گسترش صنایعی از جمله حمل و نقل، شیلات، گردشگری و غیره می‌شود (مرتضوی ۱۳۸۳: ۳۰۵).

اتصال منطقه آزاد چابهار در بلوچستان به میلک در سیستان، توجه تجار و بازرگانان بسیاری را به خود جلب خواهد نمود. مرزی بودن استان چه از طریق خشکی و آبی و هم جوارری با کشورهای افغانستان، پاکستان و عمان از ویژگی‌های این جاذبه گردشگری است. دسترسی آسان به آب‌های آزاد و گرم جنوب که آرزوی دیرینه تزار روس بود، در این استان امکانپذیر است (مرتضوی ۱۳۸۳: ۳۰۷) و قابلیت جذب بازرگانان و تجار ایران و منطقه را دارد.

آنچه در بالا بدان اشاره شد بخشی از جاذبه‌های گردشگری استان است که در صورت حمایت مخاطبان خویش در سه سطح گردشگری داخلی، گردشگری ملی و گردشگری بین‌المللی را خواهد داشت.

### ۲-۳. تأثیرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری

امروزه گردشگری یکی از مهم‌ترین منابع درآمد دولتها محسوب می‌گردد و آنهایی در این امر موفق هستند که با برنامه‌ریزی دقیق و منظم، تمامی زوایای این منبع مهم درآمد را مد نظر قرار داده باشند. در واقع گردشگری حرکت موقت مردم به مقاصد خارج از محل کار و یا زندگی‌شان است. در طول این حرکت گردشگر فعالیت‌هایی از خودش بروز می‌دهد و تسهیلاتی توسط میزبان برایش مهیا می‌گردد (Mathieson and Wall, 1982:1)

که همهٔ اینها نیازمند مدیریتی صحیح و منطقی است. وی در طول اقامتش در محل مقصد در کنش و واکنش متقابل با افراد مقیم بومی می‌باشد و نتیجهٔ این ارتباط ایجاد تغییرات در کیفیت زندگی اشخاص و جوامع میزبان است. این تغییرات عمدتاً در ارزش‌ها، ارتباطات خانوادگی، گرایش‌ها، الگوهای رفتاری، مراسم و عقاید ارزشمند قابل رؤیت است. (Cohen 1984). هرچند اختلاف میان فرهنگ گردشگر و جوامع میزبان بیشتر باشد، این تغییرات واضح‌تر و روشن‌تر است (Mathieson and Wall 1982). معمولاً ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی جوامع میزبان در مقصد گردشگری قابل رؤیت است و در اینجاست که ویژگی‌های شاخص در تجارب گردشگر منعکس می‌گردد.

البته قابل ذکر است که درک محیط اطراف بی‌شک بستگی به شخصیت گردشگر نیز دارد. در مقابل ممکن است ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی و یا اجتماعی - اقتصادی گردشگر بر جوامع میزبان نیز تاثیر بگذارد (Pizam and Sussmann 1995)؛ بنابراین در صنعت گردشگری یک کنش و واکنش منطقی میان گردشگر و افراد و جوامع میزبان وجود دارد که این به نوبهٔ خود باعث انتقال ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی دو طرف می‌گردد. در واقع وسعت ارتباطات گردشگر با جوامع میزبان، آشنایی آنها با مکان‌های مختلف، افزایش مشارکت آنها در فعالیت‌های جوامع میزبان و گرایش‌های اجتماعی - فرهنگی آنها همگی باعث شناخت مناسب دو طرف از یکدیگر، خصوصاً گردشگر از جوامع میزبان می‌گردد (Butler 1998).

دکات (۱۹۷۹) معتقد است که رابطه میان گردشگر و جوامع میزبان در سه زمینه مهم و اساسی اتفاق می‌افتد: ۱. هنگامی که گردشگر اقدام به خرید کالاها و مصنوعات جوامع میزبان می‌نماید. ۲. هنگامی که این دو هم‌زمان و در یک مکان همدیگر را ملاقات می‌کنند. ۳. در این ملاقات عقاید و اطلاعات خویش را مبادله می‌کنند و در واقع یک رابطهٔ دوسویه منطقی بین این دو به وجود می‌آید. وی همچنین بیان می‌کند که در برخورد گردشگر با میزبان، تغییراتی در سطح کیفی زندگی، سازمان اجتماعی و رفتارهای اجتماعی میزبان رخ می‌دهد (de Kadt 1979). در این ارتباط همچنین جمعیت جوامع میزبان براساس نیاز برای خدمات رسانی جهت گردشگر تنظیم می‌گردد.

هرچند امکاناتی برای گردشگر در مقاصد گردشگری و یا به عبارتی در جوامع میزبان ایجاد می‌شود، اما همین امکانات در خدمت مردم جوامع میزبان نیز قرار می‌گیرد و آنها نیز می‌توانند از این امکانات مناسب به‌خوبی بهره ببرند که این خود باعث ایجاد رضایت‌مندی در جامعه و در نهایت توسعه می‌گردد. نکته جالب توجه این است که برخی از محققین

معتقدند که ویژگیهای اجتماعی و فرهنگی جوامع میزبان همزمان متأثر از مسائل سیاسی، اقتصادی، تکنولوژیکی، فرهنگی، اجتماعی و طبیعی جامعه اصلی خویش در سطح وسیع تر نیز است (Crandall 1987; Crick 1996) مثلاً ویژگیهای فرهنگی و اجتماعی جوامع موجود در استان سیستان و بلوچستان متأثر از تمامی موارد بالا در سطح کشور نیز است. امروزه مبحث و پدیده گردشگری در سطح جهانی فراتر از یک صنعت و فعالیت صرف اقتصادی، به عنوان یک مقوله اجتماعی و فرهنگی دارای پیچیدگیهایی است که آن را از سایر مباحث متفاوت ساخته است (Tuner 1976)؛ بنابراین محققین حوزه گردشگری با مسائل پیچیده فرهنگی و اجتماعی روبه‌رو هستند و باید با ارائه یک برنامه منظم و منطقی چنان به طرح برنامه های گردشگری پردازند که همه موارد اعم از مسائل فرهنگی و اجتماعی موجود در جوامع میزبان، در سطح کشور و گردشگر در آن دیده شود. با توجه به وجود ویژگیهای خاص و حساس فرهنگی و اجتماعی در هر یک از گروههای فوق، برنامه‌ریزی در این زمینه نیز نیازمند حساسیت و دقت لازم است؛ البته در کشور ایران به دلیل وجود قومیت‌ها و دستورهای دین مبین اسلام بر این حساسیت‌ها افزوده می‌شود.

#### ۴-۲- گردشگری و مثلث امنیت، همدلی و توسعه

در برنامه‌های چهارگانه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور پس از انقلاب، سیاست‌ها و اهدافی در حمایت از صنعت گردشگری مد نظر قرار گرفته‌است. طراحان این قوانین که به تناسب زمانی به شرح زیر طرح‌ریزی شده‌اند، در هر مرحله اولویت‌هایی را مدنظر قرار داده‌اند. زمان‌بندی این برنامه‌ها بدین قرار است: برنامه اول (۱۳۶۸-۱۳۷۲)، برنامه دوم (۱۳۷۴-۱۳۷۸)، برنامه سوم (۱۳۷۹-۱۳۸۳) و برنامه چهارم (۱۳۸۴-۱۳۸۸). در تمامی این برنامه‌ها بخش گردشگری به خوبی دیده شده و حتی به برخی جزئیات که خارج از حوصله این مقاله است، نیز پرداخته شده‌است (مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۴، مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۶، مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۹، منصور: ۱۳۸۴).

همانطور که در سطور پیشین بدان پرداخته شد، استان سیستان و بلوچستان دو قومیت بزرگ، یعنی سیستانی و بلوچستانی را در دل خود جای داده‌است. علاوه بر این دو قومیت، مردمانی از سایر استانهای کشور همچون یزدی، کرمانی، خراسانی و سایر نقاط در این استان زندگی می‌کنند. موقعیت خاص منطقه، به دلیل قرار گرفتن بر سرراه‌های تجاری، این مردمان را به منطقه گسیل داشته‌است. از طرفی وجود دو مذهب از دین اسلام یعنی تشیع و تسنن بر این تنوع افزوده‌است. این تنوع در عین حال در دوره‌های مختلف بازیچه دست قدرت‌های استعمارگری که در منطقه حضور داشته‌اند، بوده‌است؛ یعنی این

استعمارگران همچون انگلیس، فرانسه و بعدها امریکا با دامن زدن بر اختلافات بسیار کوچک میان این گروه‌ها، سعی در برهم زدن امنیت در منطقه داشته‌اند؛ البته آنچه شایان توجه است هوشیاری به موقع مردم این خطه بوده است که در مواقع لزوم بر این شیطنت‌ها فائق آمده‌اند.

هر چند استان سیستان و بلوچستان به لحاظ استعدادهای کشاورزی قابلیت رقابت با سایر استان‌ها را ندارد، اما به دلیل هم‌مرز بودن با کشورهای افغانستان، پاکستان و عمان از طریق خشکی و آبی، این فرصت را دارد که به‌عنوان یک قطب بزرگ تجاری و اقتصادی معرفی گردد. در واقع یکی از دلایل به‌وجود آمدن شهر زاهدان که قدمتی حدود ۸۰ سال بیشتر ندارد، همین موقعیت مناسب ارتباطی بوده است. (سیاسر، ۱۳۸۲: ۱۳-۱۶). آنچه مانع ایفای نقش اصلی زاهدان (مرکز استان سیستان و بلوچستان) و درمقیاس وسیع‌تر استان به‌عنوان حلقهء ارتباطی و مرکز حمل و نقل و مبادلات بین‌المللی شده است، همین تفرقه‌افکنی میان قومیت‌ها و تشیع و تسنن است. این تفرقه‌افکنی‌ها که برخی مواقع منجر به درگیری‌هایی نیز می‌شده، امنیت استان را به مخاطره می‌انداخته است.

با توجه به مطالب بالا، متوجه می‌شویم که استان استعدادهای اقتصادی و توسعه همچون صنعت گردشگری و تجارت دارد، اما احساس ناامنی و آسیب‌پذیر بودن همدلی موانع اصلی تحقق این امر است. تصور می‌شود که با گسترش صنعت گردشگری و بر پایه حمایت از این صنعت مهم و درآمدساز، می‌توان زمینه‌های لازم برای ایجاد احساس امنیت، همدلی و در نهایت توسعه را فراهم کرد. در واقع محققان و طراحان گردشگری در این استان با مسائل حساسی روبه‌رو هستند و در صورت عدم توجه به این حساسیت‌ها، گردشگری هم جایگاهی نخواهد داشت. در واقع قلم یک محقق که آگاه نباشد نه تنها نمی‌تواند در خدمت امنیت، همدلی و توسعه باشد، بلکه در شرایطی ناامنی و اختلافات را هم دامن می‌زند.

توسعه



درواقع با حمایت و توسعه منطقی صنعت گردشگری ارتباط میان نقاط مختلف استان با یکدیگر از طرفی و با سایر استانها و خارج از کشور از طرف دیگر بوجود می آید که به نوبه خود ایجاد همدمی در بین مردم این منطقه می کند. در صنعت گردشگری منافع مردم به یکدیگر گره می خورد و آنها برای بقاء و زندگی بهتر سعی در حفظ منبع درآمدشان دارند و در این راستا از هیچ کوششی دریغ نخواهند کرد. اگر امروزه چنین امری وجود ندارد بدلیل ضعف در برنامه ریزی در این صنعت مهم است. اگر مردم منطقه از منافع گردشگر چه داخلی، ملی و یا بین المللی آگاه شوند، دیگر برای کار به کشورهای همجوار نخواهند رفت. آنها برای اینکه مخاطب جاذبه های گردشگری استان خویش را راضی نگه دارند، با تفاهم و همکاری سعی در از بین بردن احساس ناامنی و ایجاد امکانات لازم برای مخاطبین خواهند نمود. در این گونه برخوردها جوامع میزبان از فرهنگ گردشگر متاثر خواهد شد و بر میزان تعامل بین آنها افزوده خواهد گردید. فریک از جاذبه های فراوانی که در بالا بدان اشاره گردید، مخاطب خاص خود را دارد که به همراه خویش ارز و سرمایه وارد می کند و در اینجا است این صنعت مهم که صادرات نامرئی دارد، زمینه ساز توسعه استان می گردد؛ بنابراین جاذبه ها و شرایط مهیا هستند، آنچه لازم می آید، مدیریت و برنامه ریزی دقیق است که از عهده محققان آگاه به حساسیت های این منطقه برمی آید.

مطمئناً حمایت از صنعت گردشگری، حمایت از تولیدات و مصنوعات هنری و بومی که نماد هر منطقه است، در پی خواهد داشت. امروزه در کنار بسیاری از محوطه های توریستی همچون برج پیزا در ایتالیا، ایفل در فرانسه، اهرام مصر و غیره آثار هنری و تزئینی مرتبط با آن آثار توسط هنرمندان ساخته و به فروش می رسد.

این عملکرد در عین ایجاد اشتغال و در آمدزایی باعث نشر فرهنگ مناطق نیز می شود. تشویق در ساخت و پرداخت آثار هنری، سنگ های نیم قیمتی در کنار صنعت گردشگری، توسعه راههای تجاری بین المللی را در پی خواهد داشت. درحقیقت وضعیت قرارگیری مناطق بر اهمیت احداث این راهها خواهد افزود. ارتباط بین دو منطقه سیستان و بلوچستان در تأمین نیازهای مخاطب آنها را هر چه بیشتر به هم نزدیک خواهد نمود.

جالب توجه اینکه مشابهت آثار فرهنگی باستانی به جای مانده از این دو منطقه در جنوب شرق ایران، استفاده هر دوی این مناطق از معادن مشترک مانند معادن سنگ صابون واقع در کوه های اطراف زاهدان و شرکت آنها در مبادلات تجاری بین المللی دال بر یکپارچگی در توسعه اقتصادی، تجاری و فرهنگی این منطقه از ایران در طول هزاره سوم قبل از میلاد مسیح است. کشف بسیاری از مواد فرهنگی مانند زینت آلاتی از جنس

لاجورد، عقیق و سنگ صابون و هم‌چنین آثار به‌جای‌مانده از راه‌های تجاری زمینی و دریایی خود دلیلی بر اهمیت این منطقه از ایران در دنیای اقتصادی و تجاری هزارهٔ سوم قبل از میلاد مسیح است (مرتضوی ۱۳۸۳: ۳۰۴). بنابراین این اشتراکات که امروزه نیز قابل مشاهده است باعث گره خوردن منافع مردمان این دو منطقه از استان می باشد، که در نهایت منجر به همدلی آنها جهت دسترسی به یک زندگی ایده آل خواهد شد.

در پایان این مبحث ضروری است اشاره‌ای مختصر به برخی از مهم‌ترین عوامل بازدارنده گردشگری در استان سیستان و بلوچستان داشته باشیم. مرزی بودن و احساس ناامنی شاید یکی از مهم‌ترین این عوامل باشد. همان‌گونه که اشاره شد، استان سیستان و بلوچستان با دو کشور افغانستان و پاکستان مرزهای طولانی دارد. در واقع ناامنی در این دو کشور همسایه موجبات احساس ناامنی را در استان سیستان و بلوچستان فراهم نموده است. این احساس مانع از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در صنعت گردشگری و زیرساخت‌های مرتبط شده است. از طرفی مخاطب گردشگری استان که مردم کشورمان و سایر کشورها هستند، نیز رغبت چندانی برای سفر به این استان ندارند؛ اما همان‌گونه که ذکر آن رفت، ایجاد همدلی مهم‌ترین عامل برای ایجاد ثبات سرمایه‌گذاری است. شاید همین احساس ناامنی خود دلیلی بر جدی‌نگرفتن مطالعات گردشگری در استان باشد؛ درحالی‌که با این‌گونه مطالعات خصوصاً در بخش زیرساخت‌ها، می‌توان به درک درستی از شرایط موجود و نیازمندی‌های اساسی بخش گردشگری رسید.

### ۳. نتیجه‌گیری

محیط طبیعی استان سیستان و بلوچستان یکی از مهم‌ترین عوامل وجود تشابهات فرهنگی در این منطقه است. اگر به تأثیر نقش جغرافیا در شکل‌گیری تمدن‌ها اعتقاد داشته باشیم و بپذیریم که جغرافیای یکسان، باعث بروز رفتارهای یکسان از مردمان می‌شود، آنگاه خواهیم پذیرفت که مردمانی که در استان سیستان و بلوچستان زندگی می‌کنند، به دلیل شرایط طبیعی مشابهی که دارند، رفتارهای فرهنگی مشابهی را از خود بروز می‌دهند. هرچند تفاوت‌های مختصری در بین مردم این منطقه که خود ناشی از تفاوت مختصر محیط طبیعی است، وجود دارد، ولی در نگاه کلی در استان سیستان و بلوچستان با یک فرهنگ مشترک و مشخص مواجه هستیم.

وجود تمدنهای بزرگ در منطقهٔ سیستان و بلوچستان خود مثالی روشن از این اشتراک فرهنگی است؛ به عنوان مثال مردمانی که در دشت سیستان و منطقه بمپور (بلوچستان) در



هزاره سوم قبل از میلاد مسیح زندگی می‌کردند، به‌خوبی از امکانات موجود در منطقه خویش استفاده نمودند و موجبات توسعه اقتصادی و فرهنگی خویش را به عنوان تمدن‌های مهم بین دو تمدن بزرگ بین‌النهرین و دره سند فراهم آوردند. این دو منطقه (شهر سوخته و بمپور) به عنوان حلقه ارتباطی بین دو تمدن مذکور به چنان پیشرفتی در زمینه‌های کشاورزی، صنعتی و تجاری نایل آمده‌بودند که کالاهای تجاری آنها خصوصاً سنگ‌های نیمه قیمتی از جمله لاجورد، عقیق و سنگ صابون در بین‌النهرین، دره سند و ترکمنستان مشتریان زیادی را به خود جلب نموده بودند. در واقع حلقه ارتباطی بودن منطقه در هزاره‌های قبل، منافع مردم این منطقه را به هم گره زده بود و اینها برای بقا و زندگی بهتر اقدام به تشریک مساعی می‌نمودند که از طریق آثار به‌جای‌مانده قابل رؤیت است. در واقع امروزه این فرصت‌ها افزایش یافته‌است؛ یعنی منطقه سوای حلقه ارتباطی و تجاری، زمینه‌ها و جاذبه‌های مناسب گردشگری را دارد که با تقویت این جاذبه که در سایه احساس امنیت و همدلی میسر است، جامعه توسعه یافته‌ای را در آینده خواهند داشت. همان‌گونه که مردمان این خطه در هزاره‌های پیشین به اهمیت این توافق و همدلی پی برده و نتایج آن را هم دیده بودند، امروزه وظیفه محققان است تا زمینه‌های این امر را آشکار نموده، موجبات پیشرفت این منطقه حساس با پتانسیلهای بالای ترقی، فراهم کنند.

باستان‌شناسی و باستان‌شناسان از مهم‌ترین عوامل در توسعه امر گردشگری استان هستند. باستان‌شناسان با مطالعه بر روی شواهد باستانی که در زمره گردشگری میراث فرهنگی، اجتماعی و زیارتی می‌گنجد، آنها را آماده بازدید می‌نمایند؛ بنابراین شناسایی الویت‌ها بسیار مهم و اساسی است. از طرفی باستان‌شناسان با بازسازی رفتارهای مردمان این منطقه در گذشته که عمدتاً مشغول فعالیت‌های تجاری بودند و معرفی این رفتارها به مردم عصر حاضر، به آنان خواهند آموخت که چگونه از امکانات محیطی خویش بر اساس تجربه گذشتگان بهره‌برداری و درآمدسازی کنند.

## کتابنامه

### الف: منابع فارسی

- پاپلی یزدی، محمد حسین و مهدی سقایی. (۱۳۸۵). *گردشگری: ماهیت و مفاهیم*. تهران: سمت.
- پیری، حلیمه و حسین انصاری. (۱۳۹۳). «بررسی خشکسالی دشت سیستان و تأثیر آن بر تالاب بین‌المللی هامون». *فصلنامه علمی پژوهشی تالاب*. سال چهارم. شماره ۱۵: ۶۳-۷۴.

۲۸۲ / گردشگری قاعدهء مثلث امنیت، همدلی و توسعه...

- حیدری چپانه، رحیم و کریم حسینزاده دلیر. (۱۳۸۲). «جستاری پیرامون ارزیابی صنعت توریسم در ایران». *نشریه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی*. شماره ۳. سال نهم. شماره پیاپی ۱۳. ۵۹-۹۴.
- *راهنمای گردشگری سیستان و بلوچستان*. (۱۳۸۲). زاهدان: سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان سیستان و بلوچستان.
- سیدسجادی، سید منصور. (۱۳۷۴). *باستانشناسی و تاریخ بلوچستان*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- سیدسجادی، سید منصور. (۱۳۸۲). *راهنمای مختصر آثار باستانی سیستان*. زاهدان: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان سیستان و بلوچستان.
- سیدسجادی، سید منصور. (۱۳۶۶). «نگاهی به آثار باستانی بلوچستان از آغاز تا اسلام (۱)». *مجله باستانشناسی و تاریخ*. سال دوم. شماره دوم: ۴۱-۵۵.
- سیدسجادی، سید منصور. (۱۳۷۶). «منابع آبی و محوطه های باستانی سیستان در متون اسلامی». *مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان*. سال سوم. نوبت دوم، شماره ۵: صص ۸-۲۵.
- سیاسر، قاسم. (۱۳۸۲). *تاریخچه پیدایش زاهدان*. زاهدان: انتشارات تفتان.
- قرخلو، مهدی. (۱۳۸۶). *جغرافیای جهانگردی و برنامه ریزی اوقات فراغت*. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- کاظمی، مهدی. (۱۳۸۶). *مدیریت گردشگری*. تهران: سمت.
- مجلس شورای اسلامی. (۱۳۷۴). *قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴-۱۳۷۸)*. چاپ اول. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- مجلس شورای اسلامی. (۱۳۷۶). *قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸-۱۳۷۲)*. چاپ سوم. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- مجلس شورای اسلامی. ۱۳۷۹. *قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۳)*. چاپ اول. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- مرتضوی، مهدی. (۱۳۸۳). «توسعه استان سیستان و بلوچستان در گذر زمان». *اولین سمینار ملی چالش ها و راهکارهای توسعه بخش صنعت و معدن استان سیستان و بلوچستان*، صص ۳۰۰-۳۱۲.
- منصور، جهانگیر. (۱۳۸۴). *قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۸)*. ج دوم. تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.

ب. منابع لاتین

- Butler, R. W. (1998). *Tartan Mythology*. The Traditional Tourist Image of Scotland. In Ringer, G. (ed.) *Destinations. Cultural Landscapes of Tourism*: 121-139. London: Routledge.
- Cohen, E.(1984). "The Sociology of Touris: Approaches, Issues and Findings". *Annual Review of Sociology*. 10: 373-393.
- Crandall, L.(1987). "The Social Impact of Tourism on Developing Regions and its Measurement". In B. J. R. Ritchie and C.R. Goeldner (eds.). *Travel, Tourism and Hospitality Research*: 413-423. New York: John Wiley and Sons.
- Crick, M.(1996). "Representations of international Tourism in the Social Sciences: Sun, Sex, Sights, Savings and Servility". In Y. Apostopoulos et al (eds.). *The Sociology of Tourism*:15-50. London: Routledge.
- De Kadt, E. 1979. *Tourism: Passport to Development? Perspective on the Social and Cultural Effects of Tourism in Developing Countries*. New York: Oxford University Press.
- Ganji, M. H.(1978)." Post-Glacial Climate Changes on the Iranian Plateau". In W.C. Brice (ed). *The Environmental History of the Near and Middle East Since the Last Ice Age*: 149-162. London: Academic Press.
- Higgins-Desbiolles, F.(2006). "More than an "Industry": The Forgotten Power of Tourism as a Social Force". *Tourism Management*. 27: 1192-1208.
- Hume, G. W.(1976). *The Ladizian*. USA: University of Pennsylvania.
- Lamberg-Karlovsky, C.C. & M. Tosi. (1985). "The Proto-Elamite Community at Tepe Yahya: Tools of Administration and Social Order". *South Asian Archaeology* 4: 104-114.
- Mathieson, A and G. Wall. (1982). *Tourism, Economic, physical and Social Impacts*. UK: Longman Scientific and Technical.

- Mortazavi, M.(2004). *Systems Collapse: A Comparative Study of the Collapse of the Urban Communities of Southeast Iran in the Second Millennium BC*. PhD Dissertation. UK. University of Bradford.
- Pizam, A and S. Sussmann.(1995). "Does Nationality Affect Tourist Behavior?". *Annals of Tourism Research*. 22 (4): 901-917.
- Prickett, M.E.(1976). "Tepe Yahya Project: Upper Rud-i-Gushk Survey". *Iran XIV*: 175-76.
- Stein, A.(1937). *Archaeological Reconnaissances in North-western India and south-eastern Iran*. London: MacMillan.
- Tosi, M.(1969). "Excavation at Shahr-i-Sokhta: Preliminary Report on the Second Campaign", Sep-Dec1968. *East and West* 19: 282-386.
- Tosi, M.(1982). "Baluchistan in Prehistory: Reversing the Centre-Periphery Paradigm for a Future Generation of Studies". *News Letter of Baluchistan Studies1*: 32-47.
- Tuner, L.(1976). "The International division of Leisure Tourism and the third world". *Annals of Tourism Research*. 4(1): 12-24.